

կապտելով զսեղանս յամենայն ժամ թշնամի աստուածոցն Հռոմայեցւոց եւ պարտական զքեզ արարեր: Եւ արդ ոչ պարգեւաւք եւ ոչ պատուով թագաւորքն զքեզ կարացին հաւանեցանել եւ ոչ բազմապատիկ տանջանք յաստուածոցն բարեպաշտութիւն զքեզ խնարհեցուցանել իբրեւ զերանելի զառաջնորդ կարգի քրիստոնէից, վասն որոյ եւ հաճոյ եղեւ թագաւորաց զկիպրիանոս սրով սպանանել:

Եւ կատարեալ սրով երանելին ի նպատակ վերին կոչմանն հասանէր ի քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից: ամէն:

Հ. Ն. ԱՆԻՆՆԱՆ

ՄԱՆԵՐԱՅԵՑԻՈՑ Բ. ԳՐԵԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գնահատան ուսումնասիրող թիւն:

(Հարգանքներով)

§ 3. Թարգմանիչը:

Բ. Կիւլէսերեան, Եղիշէ, Վիեննա 1907, էջ 133—134, ծն. 2. անցողակի կը դիտէ, որ «Մակարէացւոց թարգմանիչը միակ հոգի մը է»: Իբրեւ ապացոյց այս վճռոյն ճշգրտութեան կոչ կ'ըլլայ Գաղտնիքի հեղինակութեան: Սարգսեան էջ 140 կ'ըսէ. «Տոհմային մատենագիրք մեր, Ագաթանգեղոյ յոյն օրինակի եւ Մակարէացւոց գրոց թարգմանիչներէն սկսեալ...»: Յայտնի է որ խօսքս թիւրիմացութեան զոհ եղած է, վասն զի անօտարտիպ յոգնակի ձեւը կը յարաբերի ոչ լոկ «Մակարէացւոց գրոց», այլ նաեւ «Ագաթանգեղոյ յոյն օրինակին», որոնք կրնան, այո՛, «միակ հոգւոյ» մը գործ չըլլալ: Իսկ թէ Մակարայեցիք միակ ձեռքի մը արգիւնք են, առ այս երկու գրքերուն վերիվերոյ համեմատութիւնն իսկ՝ անվկանդ փաստութիւն կ'օժտուի: Երկու գրքերուն մէջ ալ միեւնոյն անձն է, որուն յունագիրութիւնը տկար է, եւ այս պատճառաւ շատ մը բառեր չի հասկնար, կը շփոթէ, սխալ կը կարդայ (հմմտ. 1 Մկ. Բ. 18. Դ. 61. Ե. 26. Զ. 35. Թ. 23. Ժ. 54.

26 տանջանս AB: — 31 նպատակ. հոս կորուստ է B, ուստի չունի յաջորդ ժամը: — 35 Զղաւղոս ստացող եւ գծող յիշեցիք ի Տէր A:

ԺԱ. 68. ԺԲ. 39. ԺԴ. 34. Բ. գրքէն յետոյ), որ աւելի հայերէնի ոյժ կու տայ, հաւատարմութիւնը կը զոհէ զարդասիրութեան, իւր անձնական գաղափարները կը ներհիւսէ, դէպքերը կը մեծցնէ, այլ եւ այլ դրուագներ մտացածին մանրամասնութիւններով կ'եղանակաւորէ (հմմտ. 1 Մկ. Ա. 19. Բ. 37. Գ. 43. Դ. 36. Ե. 28. Զ. 38. Է. 35. Ը. 20. Ժ. 52. Բ. գրքէն՝ յետոյ), որ աշխարհագրական անունները բնակիչներու անունով կը հայացնէ (հմմտ. 1 Մկ. Դ. 35. Ժ. 1. 6. 7 Եւն. Բ. գրքէն՝ յետոյ), մեծ նախասիրութիւն ունի ներմուծելու «սկսաւ» (հմմտ. 1 Մկ. Ա. 31. Բ. 7. 17. 33. 34 Եւն. Բ. գրքէն՝ յետոյ), «վաղվաղակի» (հմմտ. 1 Մկ. Ը. 25. 27. Թ. 60. Բ. գրքէն՝ յետոյ), «ամենեքին, միանգամայն» (հմմտ. 1 Մկ. Ա. 32. 54. Գ. 41. Ե. 10 Եւն. Բ. գրքէն՝ յետոյ) եւ որ վերջապէս բայերու, ածականներու, մակբայներու պէսպիսութեամբ եւ տարապարտ աւելադրութեամբ կը սիգայ (հմմտ. 1 Մկ. Գ. 2. Դ. 35. Ե. 34. Զ. 8. Է. 34. Թ. 23. Բ. գրքէն՝ յետոյ): Միակ տարբերութիւնը, որ երկու գրքերուն միջեւ ակնյայտնի կը նշմարուի, է՝ Բ. գրքին սխալներուն ահագին ցանկը, որ կարծես Ա. գրքին թարգմանչին — որուն սխալներն անհամեմատ նուաղ են — նախատինք կը բերէ: Այս տարբերութիւնը սակայն միակ թարգմանչի մը քով ալ մեկնելի է: Ա. գրքին յունարէնը սկզբնագիր չէ, այլ թարգմանութիւն երբայցերէնէ, եւ այս պատճառաւ վերջնայն նման պարզ եւ դիւրաւ հասկանալի լեզու: Ընդհակառակն Բ. գրքը յունարէն գրուած է, հեղինակը յաճախ դասական կտորներ կ'արտադրէ, յունարանութիւններով, նորակազմ բարբառութիւններով, հաղուագէպ աստութիւններով, խրթին պարբերութիւններով, եւ ընդհանրապէս սեթեւեթեալ խրթին ոճով կը զուարճանայ: Ինչ զարմանք ուրեմն, եթէ Ա. գրքին թարգմանիչը՝ Բ. գրքին անցնելով ինք զինքը դերբուկ գետնի վրայ գտնէր եւ յաճախ գայթէր:

Ըստ այսմ Մակարայեցւոց գրքերուն թարգմանչին միութիւնն ու նոյնութիւնը տարակոյսի տեղի չի տար. իսկ թէ Ե. դարու ծանօթ թարգմանիչներէն (ցանկը տ. Abeghian, Vorfragen zur Entstehungsgeschichte der altarmenischen Bibelübersetzung, Marburg i. H. 1906, էջ 25—34) ո՞րը պէտք է յականէ յունական մատենիչ ընել իբր թարգմանիչ Մակարայեցւոց, այդ կը մնայ վիճելի եւ դժուարալոյծ հարց:

Զարբհանալեան կը վկայէ, որ զՄակա-
բայեցիս «նորուն անուն Ս. Եղիշայի շարա-
դրած բազումք ի հմտիցն կարծեցին»
(ԲԶՄ. 1851, էջ 234): Անունները կը լռէ
դժբախտաբար այն հմուտներուն, որոնց
հմուտութիւնը հայերէնի մասին ընդհանրա-
պէս ու Մակաբայեցւոց եւ Եղիշէի լեզուներուն
մասին մասնաւորաբար գիտաշարժ սնանկութեան
մը ապացոյցը կու տայ իրենց այս աւելի քան
անյաջող եւ Եղիշէի ու Մակաբայեցւոց միջեւ ե-
ղած վեհը լեցնելու անկարող վճռով: Բաց աստի
Եղիշէի քննադատը ժամանակագրորէն արդէն կը
հերքէ «հմուտներուն» կարծիքը, նկատելով որ
451ին հրապարակաւ կարգացուած գիրք մը՝
Զ. դարու ա. քառորդին հեղինակող Եղիշէի
գրչէն չէր կրնար հոսած ըլլալ (Կիւլէսէրեան,
անդ):

Այստեղեան իւր քննական քերական-
ութեան մէջ (էջ 54, ծն. 9) ըսած էր կո-
րեան, Ագաթանգեղոսի եւ Մակաբայեցւոց մա-
սին թէ «կարծես մէկ գրչէ ելած են»: Նորայր
Բիւզանդացի իւր տաժանելի աշխատասիրու-
թեամբ կը ջանայ ապացուցանել, թէ այն գրիչը
կորեան կը պատկանի եւ զկորիւն կը հռչակէ
թարգմանիչ այն երէք գրութիւններուն եւ
Եւթաղի: Այս տեսութեան հիմերն են. 1. «Կի-
ւորկութիւն բառից եւ ասացուածոց՝ որ դուն
ուրեք կը պատահին յայլ գրութիւնս Ոսկեդա-
րու, բայց կորիւն գոգցես թէ իւրացուցած զայ-
նոսիկ՝ թէ յաճախ կը գործածէ եւ թէ պէսպէս
առամար», 2. Ասացուածք եւ դարձուածք՝ որոց
կէսն եւ եւթ կամ բառքն առանձին առանձին
կը գտնուին առ այն մատենագիրս Ոսկեդարու»
(կորիւն վրդ. էջ Ը). 3. «Բառք, ածացմունք,
բարդութիւնք եւ ասացուածք որ կորեան սեպ-
հական են եւ այլ մատենագրաց Ոսկեդարու
բոլորովին անծանօթ» (էջ Ժ). 4. «Աւարք Մաշ-
տոցի, Ագաթանգեղոս, Բիւզանդ, Մակաբայեցիք,
Եւթաղ զիրար կը լուսաւորեն ու կ'ուղղեն»
(էջ ԺԵ):

Ագաթանգեղոս, Բիւզանդ, Եւթաղ մեր
ինդրէն դուրս են, իսկ Մակաբայեցիք կորեան
թարգմանութիւն չենք համարիր, վասն զի Նո-
րայրեան չորս կէտերը՝ գրական աշխատութեան
մը հեղինակը որոշելու աստիճան իրականացած
չենք գտնել Մակաբայեցւոց մէջ: Կորեան յա-
ճախ գործածած բառերը չեն տեսնուիր մեր
գրքին մէջ յաճախ, այլ այն ցանցառութեամբ
որով նաեւ միւս դասերու մէջ կը պատա-
հին: «Ինքնին իշխանն» 2 Մկ. Ա, 12.

Ես. ԿԳ, 9. — «Անթիւ անհամար» 2 Մկ. Ա,
13. 3 Թգ. Է, 8. Ը, 5. — «Իւրքն այն»
2 Մկ. Ա. 33, Եղբ. Զ, 22. Եսթեր ԺԳ, 8: —
«Ի վերայ հասանեմ» = իմանալ, հասնալ,
2 Մկ. Ա, 34. Կոր. 13. Եսթ. Զ, 3. «Կացու-
ցանեմ» ստորոգելով՝ «անծանալթ» 2 Մկ.
Բ, 7. «Ծանալթ» Կոր. 12. «ընտիր»
2 Տիմ. Բ, 15. — «Հարցանելն... քննելն»
2 Մկ. Բ, 31. Կոր. 18. Երկ. Օր. ԺԳ, 14. —
«Եռանդն իմն ածէին» 2 Մկ. Դ, 12. Կոր.
26. Բիւզ. Դ. Դ. Ես. Ա, 25. — «Զգլսով
ածէին» 2 Մկ. Դ, 38. Բիւզ. Դ. ԺԵ. Թիւք Զ. 5.
Եղեկ. Ե. 1: — Կորեան սիրելի բառեր այլազգ
եւ ուրիշ իմաստով կը կիրարկէ Մակաբայեցւոց
թարգմանիչը: «Բանիցդ խոստացելոց»
2 Մկ. Բ, 3. Կոր. 6. «խոստացեալն», հոս
գուցէ կը նշանակէ «Պատմելի իրն» (Նորայր 140)
եւ է գոյականացեալ ընդունելու-
թիւն, իսկ Մակաբայեցւոց մէջ վերագիր ածա-
կան է եւ իւր սովորական իմաստն ունի, քանի
որ պատմելի իրն բացատրուած կը գտնենք «բա-
նիցդ» մէջ: — «Դասադաս» 2 Մկ. Գ, 18,
Ագ, 252, 490, 548 (Նորայր, 307): Նախ մտա-
դիր կ'ընենք որ միայն Շ «դասադաս» ունի, իսկ
միւսները կը կարգան «դաս դաս», ինչպէս Մրկ.
Զ. 40. Ղկ. Թ, 14: Երկրորդ՝ Ագ. Ի քով՝ իբր
վերագիր ածական, իսկ Մակաբայեցւոց մէջ իբր
մակրայ գործածուած է: — «Յուտեստ» 2 Մկ.
Դ, 30 = ἐν ὁμαίᾳ, ի պարագե, ի վայելիս.
Բիւզ. Դ. ԺԺ. իգ. = գղ. Ravitaillement
(Նորայր, 346): — Նիղակակից՝ առ կորեան =
Գործակից, իսկ Մկ. = Զինակից, մարտակից
(հմտ. Նորայր, էջ 57—58): Շատ անգամ
ալ «կորեան» գոգցես իւրացուցած ասութիւն-
ները կամ բառերը՝ Մակաբայեցւոց թարգման-
չին քով մուտ կը գտնեն, վասն զի բառ առ
բառ կը համաձայնին յոյն սկզբնագրին եւ
ամէն հայնոյնօրինակ պիտի թարգմանէր: Հմտ.
«Մտանէին ի... խնդրուածս» 2 Մկ.
Գ, 18 = ἐξῆρχον ἐπὶ... ἰκεταίαν. Բուզ. Դ.
Ժբ. — Հոս դուրս թողուած բառն է «համաշ-
խարհի» = πάνδημον, որ այլազգ կարելի չէ
հայացնել նոյն վայելչութեամբ: — «Բազում
շնորհս կալիր» 2 Մկ. Գ, 33 = πολλὰς χά-
ριτας ἔχε. Բուզ. Դ. Ժգ. ԺԵ. Ե. Է. —
«Այցելու եւ ազնեական» 2 Մկ. Գ. 39 =
ἐπόπτης καὶ βοηθός. Բուզ. Ե. իգ. —
«Կրաւն աւրինաւորս» 2 Մկ. Դ, 11 = νομί-
μους πολιτείας. Ագ. 116. Եւթ. ԼԷ, 1049
(Նորայր, 301): — «Աստուածագործ» առ կո-

րեան յաճախ, իսկ 2 Մկ. միայն Զ. 23 վասն զի = θεόχτιστος, բայց կայ նաեւ «աստուածեղէն», 2 Մկ. Գ. 17, զոր Նորայր (էջ 97) Ա. Գասու կ'ընծայէ հակադրութեամբ Գ. դասու յասու կ'բայց սակայն միւս դասերէն ալ գործածուած «աստուածագործ» ին: — «Յամբութիւն քաղաքին յուսացեալ էին», 2 Մկ. Ժ. 34 = τῇ ἐρυσινότῃ τοῦ τόπου πεποιθότες. Բուզ. Գ. ծե. — «Որ զիւրեաւն էին», 2 Մկ. ԺԲ. 5 = τοῖς περὶ τοῦτον. Մկ. յաճախ, Ագ. 34 (Նորայր, 291):

Նորայրեան կարծեաց համոզիչ փաստը կրնար ընձեռել միայն Վորեան յատուկ բառերու եւ ոճի ներկայութիւնը Մակաբայեցւոց մէջ, բայց դժբախտաբար Վորեան հեղինակութիւնը հիմնաւորելու բողոքովին անբաւական քանակով ընդառաջ կ'ելլեն այսպիսի բառեր: Խոտաբուտ 2 Մկ. Ե. 29. Վոր. 22 (Նորայր 162). Ձաբեացապարտ 2 Մկ. Գ. 47. Բարեացապարտ Վոր. 28 (Նորայր 163). Աւագանի 2 Մկ. ԺԳ. 11. Վոր. 11. Բուզ յաճախ (Նորայր 93—95):

Վերջապէս նոյնքան սակաւութիւն են փոփոխ սրբագրութիւնները: Նորայր ԺԷ. «Վարուք Մաշտոցի կ'ուղղուի ի Մակաբայեցիս» Ամբասիթ առնեմ, փոխ. Ամբասիտ: — Մակաբայեցւոյք կ'ուղղուի երկիցս ի վարս Մաշտոցի՝ հոգ ի միտ արկանէր, փոխ. ի մտի: Այս դոյլն օգնութիւնը դասական շրջանի ոչ մէկ գիրք կը զանայ, թէեւ միեւնոյն անձին հեղինակութիւնը չըլլայ:

Մեր նպատակը չէ բնականաբար ժխտել ոեւէ նմանութիւն Նորայրի թուած գրութիւններու միջեւ, այլ անոնց՝ մէկ ձեռքի — Վորեան — արդիւնք ըլլալն բաւականաչափ ապացուցուած չենք համարիր: Նորայրեան տուեալներով կարելի է միայն արդարացնել դասական շրջանի մէջ զանազան ուղղութիւններու, դպրոցներու կամ դասերու գոյութեան պաշտպան կարծիքը, բայց ոչ յակասէ յանուանէ որոշել մէն մի գրոց հեղինակը կամ թարգմանիչը: Այս նկատմամբ Նորայրի քննակերպը պէտք է Արեւելանի հետ վախճանավրէպ կոչել:

Սակայն Նորայրի տեսութեան դէմ դիրք բռնելու կը ստիպէ զիս ոչ միայն անոր փաստերուն անբաւականութիւնը, այլ նաեւ դրական ծանրակշիռ պատճառներ: 1. Վորիւն, համաձայն իւր իսկ վկայութեան, այն աշակերտներէն է, որոնք Յունաստան առաքուեցան, տարիներու քրտնաջան աշխատութեամբ ձեռք բերելու յունագիտութիւն մը, որ անհրաժեշտ էր

Ս. Գրոց թարգմանութեան թէեւ պատուարեր՝ բայց ծանր ու պատասխանատու գործին համար: Վորիւն ուրեմն քաջակիրթ յունագէտ մըն էր. նա առանց տատամսելու եւ յաղթանակով կրճնար իւր ոյժերը Մակաբայեցւոց գրքերուն Յունարէնով չափել — մինչդեռ Մակաբայեցւոց իրական թարգմանիչը՝ որչափ լաւ կը տիրէ իւր մայրենի լեզուին, այնչափ տկար է — գուցէ իբրեւ նորուս — Յունարէնի մէջ, եւ այս պատճառաւ կարծես շացուցիչ, ճոռոմբաւ հայերէն նոր ոճով մը կ'ուղէ իւր պակասները, թիւրիմացութիւնները, սխալները, շփոթիւնները ծածկել: 2. Թէեւ անուրանալի է լեզուական ընդհանուր նմանութիւն մը Վորեան եւ Մակաբայեցւոց մէջ, բայց դժուար չէ ընդնշմարել տարբերութիւններ, որոնք անհատական նոյնութեան դէմ կը վկայեն: Վորիւն ամէն մէկ գաղափար դժուարալոյծ լեզուաւ կը զգեստաւորէ, յետին աստիճանի խրթնաբան է, կը սիրէ «բացատրութիւնք եւ բարդութիւնք զորս անհնար է նոյն իսկ աշխարհաբար հայերէնի դարձնել, թող թէ օտար լեզուի» (Նորայր 11), երբեմն պարբերութիւններ կ'ընծայէ, որոնց մէջ մարդ դիւրաւ կը մոլորի քերականական կապերը կորսնցնելով: Իսկ Մակաբայեցւոց թարգմանչին համար այս ամէնը սովորական, յաճախեալ, նկարագրական չեն: Վարելի է առարկել, որ Վորիւն ինքնագրութիւն է, իսկ Մակաբայեցիք թարգմանութիւն եւ այսու հասկանալի կ'ըլլայ ոճի տարբերութիւնը: Այս պարագան յարգելի է, բայց դիտենք որ Բ. Գրքի յունարէն լեզուին հաւատարիմ թարգման՝ Վորիւն կրնար ըլլալ խրթնաբանութիւններով, եղական բարդութիւններով ու անդնդապտոյտ պարբերութիւններով: Հակառակ իւր իսկութիւնը յերեւան հանելու ամէն յարմարութեան՝ կարելի է ենթադրել որ Վորիւն ինք զինքն ուրացած ըլլայ. այսպիսի ենթադրութիւն մը Վորեան թարգմանչութեան շատ խախուտ հիմ պիտի հայթայթէր:

Մեր կարծիքն ու քննութեանս արդիւնքն արդէն վերը բանաձեւեցինք:

(Ըրաւանստիւն:)

Հ. Ս. ԿՈՂԵԱՆ

